

regångare i furstliga samlingar av dyrbarheter och märkvärdigheter. Arkivets glansperiod inföll i början av 1900-talet när museernas vetenskapliga självförståelse stod på topp. Folkhögskolan fanns med i det nationellt fostrande 1800-talets idealitet. Den fick ett uppsving under 1920-talet men kom att få sin största styrka 1970–90 under inflytande av de då nya kulturpolitiska målen.

Museet som teater åtnjuter stor popularitet i den upplevelseindustriella samtiden, men ser man tillbaka så är teatern också ett framträdande drag i det svärmiskt förhålligande 1800-talets museiväsen. Artur Hazelius, Skansens och Nordiska museets legendariske grundare, var med sina dioramor, folkfester, utställda samer, och utklädda dalkullor i hög grad en teaterman.

Idealbilderna ger olika mening åt museiverksamheten och åt tingen i samlingarna. De definierar sin politik på olika sätt och besjålas av olika slags idealitet. De ger också olika definitioner av den professionella nyckelkompetensen och allierar museet med olika slags omgivande kulturinstitutioner. Enligt denna modell fördelar sig vissa museityper efter vissa museiideal. Därför har t.ex. konstmuseerna skattkammarkaraktär medan de naturhistoriska har arkivet som ideal, s.k. science-centers faller då under folkhögskoleidealet medan de kulturhistoriska museerna pendlar mellan olika ideal.

Beckman och Hillström pekar på att striden då två ledamöter avgick ur Historiska museet i protest mot utställningspolitiken speglar ”konflikten mellan ett traditionellt och vetenskapligt grundat långsiktigt arkivideal och teateridealets korttidskamp om den upplevelsehungeriga men tyckmyckna publikens gunst”.

I strider om museets sanna väsen förtydligas grunden för den andra huvudmotsättningen i det moderna museiväsendets väsen: den mellan samlingsorientering och publikorientering. Denna huvudfråga har i själva verket funnits med hela tiden. Är det själva samlingarna, tingen i sig, samlandet och bevarandet som är den samhällliga vitsen med museet? Eller är det publikens bildande nytta och nöje av kontakten med det som kan gestaltas med hjälp av föremålen?

Katja Lindqvist behandlar framtidstroprojektet ur ett företagsekonomiskt perspektiv och Per Fjelland utställningens möte med publiken. Vidare granskas framtidstron på skånska museer och på Gotland av Hanna Wallsten respektive Carina Johansson.

Avslutningsvis sätter Lennart Palmqvist in 1000 år av framtidstro i ett utställningshistoriskt perspektiv och jämför med tidigare klassiska utställningar.

Framtidstro var en satsning som i stort handlade om museets egna osäkra samtidsidentitet och framtida roll. I programförklaringen ligger betoningen på vad framtidstro skulle kunna innebära för museerna. Man hoppades på en rad goda konsekvenser. Förståelsen för museernas uppgift i samhället skulle ökas, liksom intresset för samlingar och arkiv. Utställningarna skulle locka nya publikgrupper och museernas personal skulle få ett större intresse för samhällsutvecklingen. Museerna ville helt enkelt åter ta plats i medierna. Nu blev det inte riktigt så, vilket tydligt framgår av *Museer och framtidstro*. Kanske kan man ändå, som tröst för museerna, konstatera, att museers existens i sig är ett tecken på att vi vågar tro på en framtid.

Göran Hedlund, Lund

Bengt Jangfeldt: *En osalig ande. Berättelsen om Axel Munthe*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 2003. 673 s., ill. ISBN 91-46-18183-0.

Bengt Jangfeldt, *Munthes Capri. En bildberättelse*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 2004. 121 s., ill. ISBN 91-46-21029-6.

Bengt Jangfeldt har gjort en heroisk insats för att i sista ögonblicket rädda Axel Munthes fascinerande öde från att sjunka i glömskans flod. Ungefär så tror jag också att Munthe själv skulle ha beskrivit det. Han var alltid den förste att dramatisera sitt liv, att skriva in alla livets skiften i ett större sammanhang, att omge vardagens händelser med mytens skimmer och använda starka symboler för att ladda tillvaron med dova rytmer och starka underströmmar. Dödens ängel gästar honom, liemannen går vid hans sida, skyddsänglarna ingriper i sista sekunden, ödesgudinnorna håller alltid ett vakande öga på honom. Klarast framträder det i den bok som skapat hans berömmelse både i Sverige och internationellt, *The Story of San Michele* (1929, på svenska året därpå som *Boken om San Michele*). Inom fem år därefter fanns den tillgänglig på tjugofem språk, inklusive esperanto. Genren är oklar, kanske snarast en pikareskroman på självbiografisk grund. Men när boken kom ut var Munthe över 70 år och sedan länge legendarisk som läkare, framför allt genom sin position som Gustav V:s gemål Victorias livläkare och livsledsagare. (Bengt Jangfeldt har räknat ut att hon under långa perioder spenderade mer tid med Munthe än med sin make. Det var också till honom hon riktade sina sista ord på dödsbädden: ”Come soon.”)

Axel Munthes delvis påtvingade hemlighetsfullhet och hans mer självvalt mytomana tendenser tillsammans med 1950-talets smått panegyriska biografier över Munthe och Staffan Tjernelds starkt negativa skildring från 1970-talet har säkert bidragit till att Jangfeldt känt behovet av att insistera på en sansad, avvaktande och prövande ton i sin stora biografi. Han har odlat forskarens detektivinstinkter i sin önskan att reda ut och i detalj belägga om det är sant att Munthe var släkt med den kungliga familjen, om Munthe verkligen avsåg att sälja San Michele till Hermann Göring år 1937 och vilken roll drottning Victoria spelade i hans liv och han i hennes.

Jangfeldt tycks ha fått fri tillgång till alla bevarade källor utom de brev som finns i det Bernadotteska familjebiblioteket. Käll- och litteraturförteckningen är utförlig, om än inte fullständig när det gäller brevmaterialet, och vittnar liksom det omfattande personregistret om Munthes stora internationella bekantskapskrets.

I *Boken om San Michele* framställer Munthe sig själv som ogift, omgiven huvudsakligen av sina hundar, sina patienter och de pittoreska Capriborna. Även om det kan ligga en psykologisk sanning i detta visar biografin att Munthe var gift, inte bara en gång utan två, samt att han långt upp i åldrarna gjorde gott skäl för sitt rykte som kvinnotjusare. Apotekarsonen Axel Munthe gifte sig i Klara kyrka år 1880 med apotekardottern Ultima Hornberg. Han var då 23 år gammal och allvarligt förälskad i en av sina kvinnliga patienter, Sigrid von Mecklenburg, en olyckligt gift dam av börd. Som Jangfeldt anmärker är det ett mönster som går igen i Munthes liv. Även om Ultima var en del av Munthes europeiskt rörliga liv – de bosatte sig i Paris där han under 1880-talet med beslutsamhet, hårt arbete samt hjälp av mecenater och kontakter byggde upp en framgångsrik praktik – blev äktenskapet snart mycket olyckligt för båda parter. Munthe ger många olika förklaringar till vänner och bekanta när han tillkännager sin önskan om skilsmässa. Han gratulerar Ultima när hon år 1892 gifter om sig och hoppas att hon nu gjort ett bättre val. (Året därpå föder Ultima en son, men år 1895 dör både hon och en nyfödd dotter.)

Till Munthes särmärke som läkare hör att han blandar sina överklassklienter, som ibland kan ge honom en yacht i honorar, med fattiga patienter som behandlas gratis. Han utmärker sig också genom att attraheras av katastrofområden. Så reser han impulsivt från Sverige till Neapel hösten 1884 efter att ha läst om den förödande koleraepidemi som varje dag skördar hundratals döds-

offer. Det blir utgångspunkten för Munthes skönlitterära författarskap, som han sedan hela livet kombinerar med sin roll som läkare.

Under 1890-talet bosätter sig Axel Munthe i Rom, i Keats våning vid Spanska trappan. Hans läkarpraktik blomstrar, främst genom de goda kontakterna inom den engelska kolonin, där han också stiftar bekantskap med Hilda Pennington Mellor, som år 1907, efter vad Munthe kallar tolv års bekantskap, blir hans andra hustru. Han beskriver henne som ”klok och god och en lady”. De gifter sig i London och får två söner, vanligen kallade Peter och Malcolm. Munthe ger ett rastlöst intryck under början av 1900-talet, skaffar sig hus i London, Leksand, Biarritz och Anacapri och befinner sig ofta på resa, ibland med familjen. Men makarna glider ifrån varandra och i februari 1919 tar Hilda barnen med sig och lämnar sin man. Han gör inget större motstånd och levererar åter en rik uppsättning förklaringar, dock vanligen utan att nämna det faktum att hans tid liksom hans engagemang sedan länge främst ägnats drottning Victoria, vars läkare han varit sedan 1893.

Trots att Hilda aldrig ville ta ut skilsmässa och familjen bosatte sig i Sverige var äktenskapet enligt Jangfeldt så föga bekant att Axel Munthes civilstånd står som okänt i kyrkans döds- och begravningsbok. Axel Munthe dog på Stockholms slott den 11 februari 1949, över 91 år gammal; Hilda Munthe levde till 1967.

Munthe är intressant på många plan: i kombinationen författare och läkare, i sitt intresse för djurskydd, speciellt det aktiva motståndet mot fågeljakt och i sitt engagemang för etniska minoriteter. Hans levnadsöde ger inblick i allt från fattigt vardagsliv till högreståndsumgänge och hovetikett under första hälften av 1900-talet. Hans biografi täcker två världskrig, sekelskiftets och mellankrigstidens Europa, men också det skandinaviska konstnärslivet i 1880-talets Paris och några år av efterkrigstidens Sverige.

Hans starka sympatier för England ger relief åt konflikterna i Europa och skapar stora problem för honom i det till stor del tyskvänliga Sverige och med den tyskfödda drottning Victoria. Den starkt anglofila (och tyskfiendliga) volymen *Red Cross & Iron Cross* (1916), som byggde på hans erfarenheter som frivillig läkare i Frankrike under kriget, utgav han under pseudonym. Han föreföll också mycket stolt över sonen Malcolm, som var diplomat i Stockholm under andra världskriget och sommaren 1941 utvisades som engelsk spion för sitt samarbete med den norska motståndsrörelsen.

Förhållandet mellan pengar och ideal är ett annat

intressant tema att studera. Även om Munthe är en fullblodsegocentriker skänker han under sitt liv bort miljoner kronor i dagens penningvärde till välgörande ändamål – till förmån för fåglar, hundar, barn, gamla och fattiga, liksom till behövande bekanta, släkt eller vänner och deras familjer. Även om han ibland och möjligen med rätta uppfattas som posör – patetisk, härsklysten, manipulativ och smått löjeväckande i sitt självhävdelsebehov – finns det andra som med goda skäl betraktar honom som självupppoffrande, generös, omtänksam och godhjärtad. Han kunde uppenbarligen vara såväl överlägsen, tvär och avvisande som charmerande och inkännande med en underhållande och bildad konversation som vann honom ständigt nya vänner.

Munthes vänner och bekanta fokuseras i en liten charmig volym med titeln *Munthes Capri. En bildberättelse*, där Bengt Jangfeldt har samlat mängder av bilder av San Michele med omgivning och försett dem med ackompanjerande text. Det är genomgående svartvita fotografier, huvudsakligen från sekelskiftet 1900, många av de bästa tagna av kronprinsessan Victoria. Munthe blev med tiden en stor husägare på Capri, han ägde och förvaltade flera villor och inredda försvarstorn spridda över ön. Ibland hyrde han ut dem och Jangfeldt presenterar många av gästerna och deras husdjur, mest hundar. Oscar Wilde och lord Alfred Douglas, Ellen Key, Rainer Maria Rilke och en rad kungligheter passerar revy, men det finns också bilder av Anacapris fattiga befolkning. Munthes egna bilder av sina unga tjänsteflickor är smått oroande i sin sköna frånvändhet. Mest besynnerliga är dock de spöklikt suddiga fotografierna från markisinnan Luisa Casatis tid på San Michele, då hon ersatte Munthes mer asketiska inredning med ebenholtsmöbler, djurhudar (!), svarta sammetsdraperier och guldspetsar, samt ställde upp två bronserade gaseller framför entrén. Det var uppenbarligen inte bara Axel Munthe som tillät sig att vara excentrisk.

Jangfeldt redogör i sin stora volym troget för alla spretande omdömen om den svårfångade gestalten Axel Munthe utan att försöka ge ett samlat omdöme, vilket recensenterna i dagspressen huvudsakligen har uppskattat. Och när han nu kompletterat den år 2000 utgivna *Drömmen om San Michele* med en riktig biografi, *En osalig ande*, samt den lilla fotoboken i vykortformat, *Munthes Capri*, får den svenska allmänheten alla möjligheter att friska upp sitt historiska minne och finkalibrera sin egen uppfattning om Axel Munthe. Därmed har glömskans flod hejdats i sitt lopp.

Elisabeth Mansén, Lund

Annica Triberg och Albert Håkansson, *Hildasholm. Axel Munthes gåva till sin hustru*, Forum, Stockholm 2004. 150 s., ill. ISBN 91-37-12145-6.

Hildasholm är en herrgård i Leksands omgivning som får sitt kulturhistoriska värde främst genom att den tillhört Hilda Pennington-Mellor-Munthe, Axel Munthes hustru. Boken om Hildasholm, en bok om en herrgård och dess härskarinna, består till minst hälften av fotografen Albert Håkanssons bilder. Albert Håkansson och Annica Triberg är ett team som förut tillsammans producerat volymer om Stockholms skärgård, om Toscana, om Öland och om vitlök. Triberg håller en lätt ton i sin text, kommenterar ofta bilderna tämligen detaljrikt och är noga med material och mönster. Liksom i förbigående strör hon in biografiska och historiska upplysningar, så att bilden av Hilda och hennes hushåll långsamt växer fram och får allt klarare konturer.

Intresset fokuseras på paret Munthes privatliv och personliga relationer. De gifte sig i London den 16 maj 1907, det sägs att brudgummen både kom och reste samma dag, ensam, kallad av den svenska kronprinsessan Victoria, vars livläkare han var. Triberg spekulerar kring ett studiofotografi av Hilda i fotsid vit brudklänning med ett fång vita liljor i famnen. Hon står med ryggen mot kameran, huvudet vänt åt sidan och blicken sorgset fäst i fjärran. Ensam. Äldste sonen Peter föds 1908, Malcolm 1910 och i ett av husets linneskåp finner man ett litet paket oanvända barnkläder med påskriften "to the baby that never was born". Äktenskapet, som var Axel Munthes andra, uppfattades redan kring 1910 som "dött" av Hilda, separationen var ett faktum vintern 1919. Men det mest intressanta är kanske att Hilda och drottning Victoria kom varandra så nära att de i sin brevväxling fritt diskuterade den man de båda var intresserade av – utan att han visste om det. Detta kompletteras med upplysningen att Victorias son, Gustav VI Adolf, bad sonen Malcolm att bränna breven efter Hildas död. Kvar finns därför endast fjorton av Victorias brev, från perioden 1928–1929, inget av Hildas. Deras närmare kontakt inleddes 1924, då kungaparet passerade Leksand under sin Eriksgata och drottningen valde att övernatta på Hildasholm.

Boken om Hildasholm är disponerad som en rundvandring i rum efter rum: salongen och matsalen, köket och nedre hallen, skrivrum, sovrum och gästrum, samt badrummet, det första i bygden. Helt riktigt ägnar Triberg sin uppmärksamhet även åt trädgårdens gröna